

SANTA EULÀLIA I SANTA LEOCÀDIA, UNA ESGLÉSIA ALTMEDIEVAL DE VIC

RAMON ORDEIG I MATA
Arxiu Episcopal de Vic

Santa Eulàlia i Santa Leocàdia, an early medieval church in Vic

Entre les cel·les que el monestir de Sant Joan de les Abadesses posseïa en el comtat d'Osona, segons un diploma del rei Carles el Simple de l'any 899, hi havia la de Santa Eulàlia i Santa Leocàdia. En aquest article s'aporten arguments per identificar-la amb l'església de Santa Eulàlia que, documentada des de l'any 911, perdurà en un raval de Vic fins al 1655. Hi ha indicis suficients per creure que en els seus orígens fou la catedral visigòtica, posada primer sota l'advocació de santa Eulàlia de Mèrida i després, des del segle VII, de santa Leocàdia de Toledo.

Paraules clau: cel·la, diploma, monestir, visigòtic, carolingi, catedral.

Among the cells of the monastery of Sant Joan de les Abadesses in the possession of the county of Osona, according to a diploma from King Carles the Simple in 899, was that of Santa Eulàlia i Santa Leocàdia. This article provides arguments to identify it with the church of Santa Eulàlia which, documented since 911, survived in a suburb of Vic until 1655. There is sufficient evidence to believe that in its origins it was the Visigoth cathedral, placed firstly under the name of Saint Eulàlia of Mèrida and later, from the 7th century, of Saint Leocàdia of Toledo.

Keywords: cell, diploma, monastery, Visigoth, Carolingian, cathedral.

L'antiga església de Santa Eulàlia de Vic, malauradament enderrocada l'any 1655, ha suscitat l'interès de diversos autors d'ençà del segle XVII. Segons tots ells, la primera notícia sobre aquesta església data de l'any 911, en què apareix en un document de l'arxiu catedralici vigatà. Malgrat aquest parer unànim, crec poder-la identificar amb la cel·la monàstica —petit monestir— de Santa Eulàlia i Santa Leocàdia que s'esmenta en un diploma reial de l'any 899 procedent del monestir de Sant Joan de les Abadesses. Ho vaig argumentar en un article publicat en una revista especialitzada en arqueologia i història medievals.¹ Tanmateix, m'ha semblat oportú d'oferir aquesta novetat, tot ampliant-ne l'argumentació, en la present revista osonenca perquè té prou d'interès per als estudiosos de la història vigatana.

Què n'han dit els historiadors

El degà Joan-Lluís de Montcada, en redactar vers 1644 l'*Episcopologio de Vich* i referir-se al document de l'any 911, ja identificà l'església de Santa Eulàlia que

1. ORDEIG, Ramon. «Cel·les monàstiques vinculades a Guifré el Pelós i a la seva obra repobladora (vers 871-897)». *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* [Barcelona], núm. 22 (2001), p. 89-119.

s'hi esmenta amb «*la pequeña capilla edificada fuera de los muros de la Ciudad de Vich ó Ausona dedicada no á nuestra catalana Santa Eulalia de Barcelona, sino á la portuguesa Santa Eulalia de Mérida*». I dues ratlles més avall escrivia: «*Algunos han imaginado que en el tiempo que florecía la antigua Ausona, era esta capilla Iglesia Parroquial, pero esto es malo de averiguar no teniendo otro fundamento que el del vulgo*».²

L'any 1688 es publicà a París l'obra pòstuma de l'arquebisbe Pèire de Marca titulada *Marca hispanica sive limes hispanicus*, a l'apèndix de la qual Étienne Baluze edità per primera vegada l'esmentat document del 911, però amb l'omissió de la part en què, entre d'altres coses, hi ha la referència a Santa Eulàlia.³

L'any 1774 el pare Enrique Flórez, dins el tom 28 de la seva *España sagrada*, dedicat al bisbat de Vic, publicà el text d'una inscripció romana existent a la catedral, al davant de l'altar de Sant Bernat Calbó, vista ja per Marca, sense fer cap referència al seu suposat trasllat des de l'església de Santa Eulàlia en dur-se a terme el seu enderroc.⁴

El 1829 el canonge Jaume Ripoll publicà un dels seus opuscles titulat *Dos inscripciones romanas ecistentes en Vich*, en el qual tornà a publicar el text de la inscripció romana, llavors ja col·locada en el claustre de la catedral, tot rectificat les transcripcions dutes a terme per diversos autors. Allò que més ens interessa aquí és la referència a «*la especie que hemos visto en un manuscrito, no muy crítico, de que se veneraba la estatua de Diana en un templo de esta ciudad dedicado posteriormente por los cristianos á S. Eulalia, de cuyo templo sabemos por el libro ó registro de cartas capitulares 20 diciembre 1659, que según tradición (vulgar) fué el primero que se construyó en Vich; y aunque parece poco ó nada probable esta aserción, es bien cierto que la iglesia ó capilla de S. Eulalia es una de las más antiguas de Vich, pues suena ya en un documento de nuestro archivo de principios del siglo x*».⁵

Joaquim Salarich, en el llibre *Vich, su historia, sus monumentos, sus hijos y sus glorias*, editat el 1854, reproduí el text de la inscripció segons la versió del canonge Ripoll i dedicà un apartat a l'església de Santa Eulàlia, amb referències al temple pagà dedicat a Diana, al culte cristià «*de tiempos antiquísimos*», als documents del segle x, a la reconstrucció de l'església a finals del segle XVIII i a l'establiment en el local contigu de les carmelites vedrunes.⁶

Mossèn Josep Gudiol publicà el 1922 un article titulat *Iglesia de Santa Eulària de Mérida existent a Vich*.⁷ En ell donà a conèixer el recull de dades que tenia

2. MONTCADA, Joan-Lluís de. *Episcopologio de Vich escrito á mediados del siglo xvii*. Vic: Impremta de R. Anglada, 1891-1894, tom I, p. 118-119.

3. MARCA, Pèire de. *Marca hispanica sive limes hispanicus*. París: F. Muguet tipògraf, 1688, ap. LXIV, col. 838-839.

4. FLÓREZ, Enrique. *España sagrada. Tomo XXVIII. Contiene el estado antiguo de la Iglesia Ausonense, hoy Vique*. Madrid: Impremta de D. Antonio de Sancha, 1774, p. 13.

5. RIPOLL, Jaume. *Dos inscripciones romanas ecistentes en Vich, la una de ellas inédita, y la otra mal copiada*. Vic: Ignasi Valls impressor, 1829, p. 6.

6. SALARICH, Joaquim. *Vich, su historia, sus monumentos, sus hijos y sus glorias*. Vic: Impremta Soler, 1854, p. 77 i p. 231-232.

7. GUDIOL, Josep. «Iglesia de Santa Eulària de Mérida existent a Vich». *Butlletí del Centre Excursionista de Vich* [Vic], tom IV, núm. 42 (1922), p. 68-71.

sobre l'església, des de l'any 911 fins a l'enderroc de mitjan segle XVII, incloses les del trasllat, per aquest motiu, del retaule i de les seves altres pertinences a la catedral, amb la suposició que també s'hi traslladà llavors l'ara de Diana. Aquesta suposició ja l'havia expressada el 1907 dins el llibret *L'Ausa romana y el seu temple*.⁸

La vinculació de l'ara romana amb Santa Eulàlia fou desmentida el 1926 pel canonge arxiver Ramon Casadevall en la seva monografia sobre *La capilla de Santa Eulalia de Vich*, amb la demostració que l'ara s'havia trobat en fer-se les obres de la capella de Sant Bernat Calbó uns anys abans de l'enderroc de Santa Eulàlia.⁹ La troballa s'ha de fixar entre l'any 1644, en què Joan-Lluís de Montcada escrivia el seu episcopologi, en el qual no hi ha cap esment de l'ara, i el 1648, en què fou vista per Pèire de Marca. Pel que fa a la capella, Casadevall no trobà cap notícia més antiga que l'esmentada del document de l'any 911, en el qual constata que ja havia nascut el raval de Santa Eulàlia en un indret, a l'entorn de l'esglesiola, on l'abadessa Emma del monestir de Sant Joan de les Abadesses, filla del comte Guifré el Pelós, posseïa un alou.¹⁰

El 1976 el doctor Eduard Junyent, en el llibre *Vic i la seva història*, en parlar de la naixença de Vic, deia que el raval de Santa Eulàlia s'havia format «entorn d'una capella dedicada a la màrtir de Mèrida, ja mencionada des de l'any 911, en un terreny que el comte Guifré havia donat com a dot a la seva filla Emma, abadessa de Sant Joan, el qual formava part del gran alou comtal estès fins al Mèder i el Gurri, que devia haver pertangut a l'extensió de la primitiva ciutat».¹¹

La notícia de l'any 911

Tots els autors esmentats han cregut que el document més antic sobre Santa Eulàlia és un que porta la data de l'any 911. Vegem-ne les característiques i el contingut.

Es tracta d'un document que ens ha arribat en dues versions que corresponen als textos de dos pergamins originals, un dels quals es guarda a l'Arxiu Capitular de Vic i l'altre a l'Arxiu Reial de Barcelona, l'anomenat Arxiu de la Corona d'Aragó.¹² El pergami vigatà porta data del 31 d'octubre de 911 i conté una primera versió de l'execució testamentària del comte Guifré II. El pergami de Barcelona, amb una versió ampliada del document, fou escrit el dia 1 de desembre del mateix any.¹³

8. GUDIOL, Josep. *L'Ausa romana y el seu temple*. Vic: Gazeta Montanyesa, 1907, p. 45, nota 36. (Biblioteca d'Autors Vigatans; 3)

9. CASADEVALL, Ramon. *La capilla de Santa Eulàlia de Vich. Contribució al centenari de la fundació del Instituto de Hermanas Carmelitas de la Caridad*. Vic: Impremta i Llibreria Ausetana, 1926, apèndix, p. 104-122.

10. *Ibidem*, p. 4-17.

11. JUNYENT, Eduard. *La ciutat de Vic i la seva història*. Barcelona: Curial, 1976, p. 41-42.

12. ORDEIG, Ramon. *Els comtats d'Osona i Manresa. A: Catalunya carolíngia*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1999, vol. IV, núm. 103, p. 142-143, i núm. 105, p. 144-146.

13. JUNYENT, Eduard. *Diplomatari de la catedral de Vic (segles IX-X)*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs i Arxiu Biblioteca Episcopal, 1980-1996, núm. 55, p. 51-55. S'hi publiquen, en columnes paral·leles, les dues versions.

Ambdós pergamins, doncs, contenen l'execució del testament del difunt Guifré II, anomenat Borrell, comte de Barcelona, Girona i Osona, i ambdós contenen la mateixa notícia, molt breu, sobre Santa Eulàlia, sense dir explícitament si era una església o un raval. El comte esmentat, en efecte, llegà a la seu episcopal de Vic els alous que tenia per compra i per precepte reial a la «villa» anomenada seu de Vic. Entre els béns alodials del llegat, s'hi esmenta un camp situat «*ad Sancta Eulalia*», que afrontava amb una terra d'Emma abadessa. Aquesta abadessa ho era del monestir benedictí de Sant Joan de les Abadesses, fundat pel seu pare, el comte Guifré I el Pelós.¹⁴

La notícia de l'any 899

Cap dels historiadors esmentats no s'havia adonat de l'existència d'un altre document, més antic, datat l'any 899, en el qual es troba una altra preciosa referència a Santa Eulàlia, bé que sense manifestar explícitament que es tractava d'una església ubicada a Vic. Això darrer explica prou bé que la referència del document del 899 hagués passat per alt a tots els historiadors. Però a aquesta raó se n'hi han de sumar d'altres. Primerament, que el document esmentat no es troba en un arxiu vigatà sinó en l'Arxiu Reial de Barcelona. En segon lloc, que no fou publicat fins a l'any 1920 i, encara, en una revista editada a París.¹⁵ I, en darrer lloc, que no és un document que faci referència a Vic sinó al monestir de Sant Joan de les Abadesses.

Es tracta, en efecte, d'un precepte atorgat pel rei franc Carles el Simple, el 4 de juny de l'any 899, al monestir benedictí de Sant Joan de les Abadesses, fundat pocs anys abans pel comte Guifré el Pelós i regit llavors per la seva filla, l'abadessa Emma. Entre les cel·les que el rei li confirmà apareixen esmentades, després de la cel·la de Sant Quirze, les de Sant Martí, Santa Eulàlia i Santa Leocàdia: «*et cellam Sancti Kirici sive Sancti Martini necnon et Sanctae Eulaliae et Sanctae Leocadiae*». El mot «*cellam*» del començ de la frase s'aplica indiscutiblement a Sant Quirze, però també s'ha d'aplicar a Sant Martí, Santa Eulàlia i Santa Leocàdia. Totes les cel·les suara esmentades apareixen situades «*in pago Ausonensi*». Així consta en el text del precepte, en el qual es relacionen primer de tot les cel·les i els béns que el monestir tenia en diferents vil·les i llocs situats en el comtat d'Osona; a continuació, s'esmenten els béns situats en els comtats de Conflent, de Cerdanya i d'altres.

No hi ha cap problema en identificar la cel·la «*Sancti Kirici*» amb Sant Quirze de Besora i la cel·la «*Sancti Martini*» amb Sant Martí del Congost, a Aiguafreda de Dalt. Pel que fa a la primera, un document del 23 de juliol de l'any 898 ens informa que l'abadessa Emma s'havia presentat davant el bisbe Gotmar, reunit amb els canonges i els clergues parroquials en sínodo dins la catedral de Sant Pere de Vic, i havia obtingut per al seu monestir l'església de Sant Quirze —la de Besora—

14. Sobre l'abadessa Emma, vegeu JUNYENT, Eduard. *El Monestir de Sant Joan de les Abadesses*. Sant Joan de les Abadesses: Fundació Jaume Espona, 1976, p. 24-29.

15. El primer editor fou el paleògraf francès LAUER, Philippe. «Un diplôme inédit de Charles le Simple en faveur de l'abbaye de San-Juan de las Abadesas». *Bibliothèque de l'École des Chartes* [París], tom 81 (1920), p. 180. L'integrà més tard dins LAUER, Philippe. *Recueil des actes de Charles III le Simple, roi de France*. París: Imprimerie nationale, 1940, núm. XXII, p. 43-45.

fundada al costat del riu Ter.¹⁶ Al cap d'uns dies, el 5 d'agost del 898, el bisbe i l'abadessa eren a la vall del Congost per a la dedicació de l'església de Sant Martí —la d'Aiguafreda de Dalt—, erigida per Emma en terres aprisiades pel seu oncle, el comte Sunifred.¹⁷

L'any següent, el 4 de juny del 899, l'abadessa Emma obtenia l'empara o protecció del rei Carles el Simple sobre el patrimoni del monestir de Sant Joan de les Abadesses, amb l'esment exprés en el diploma atorgat tant de les dues cel·les esmentades com de Santa Eulàlia i Santa Leocàdia. Ramon d'Abadal, en l'edició crítica del privilegi, publicada en el volum II de l'obra *Catalunya carolíngia*, identificà plenament les cel·les de Sant Quirze i Sant Martí.¹⁸ En canvi, no digué res sobre Santa Eulàlia i Santa Leocàdia, les quals, però, segons Jordi Rubió i Lois, autor de l'índex alfabètic de noms que clou el volum, eren unes cel·les que es trobaven, sens dubte, «*in pago Ausonensi*».¹⁹

La llista de possessions del monestir de Sant Joan que es troben en el diploma carolíngi de l'any 899 divergeix substancialment de la llista consignada en el decret dels bisbes reunits a la catedral de Barcelona l'any 906, pel qual confirmaren al monestir de Sant Joan les esglésies, les parròquies, les cel·les i els predis que posseïa. En el diploma reial apareixen, a més de Santa Eulàlia i Santa Leocàdia, sis vil·les o llocs del comtat d'Osona i la vil·la Espinosa del comtat de Cerdanya, a més d'una vall dita «*Abbitana*» i d'un lloc anomenat «*Stullo*», cap dels quals no s'esmenta en el decret episcopal. En aquest, per contra, apareixen diverses parròquies i llocs que no s'esmenten en el precepte reial: la parròquia de Santa Maria —de Besora—, la de Sora i la de Santa Coloma —de Centelles—, ubicades en el bisbat de Vic («*in episcopio Ausonense*»); la parròquia de Sant Genís de l'Ametlla, al Vallès; la parròquia de Santa Maria de Lillet i els llocs de Barguja i Angostrina en el comtat de Cerdanya; la parròquia de Santa Eulàlia de Fullà, en el comtat de Conflent; i la parròquia de Sant Vicenç —del Sallent— i l'església de Santa Maria de Porqueres en el comtat de Besalú. Sigui quina sigui l'explicació de les divergències, el fet que Santa Eulàlia i Santa Leocàdia només aparegui citada en el privilegi reial no té res d'excepcional.

Santa Eulàlia i Santa Leocàdia

Del precepte reial de l'any 899 es podria deduir, com féu l'esmentat Rubió, que hi hagué, en el comtat d'Osona, una cel·la o església de Santa Leocàdia diferent de la cel·la o església de Santa Eulàlia de Vic. Cal dir, però, que en tot el repertori de documents osonencs dels segles IX, X i XI, tan abundant, no apareix cap església ni cap lloc amb tal denominació, ni que sigui amb el nom transformat en Santa Llocaia o Santa Llogaia.²⁰

16. ORDEIG, *Els comtats...*, op. cit., núm. 35, p. 93-94.

17. *Ibidem*, núm. 37, p. 95-97.

18. ABADAL, Ramon d'. «Els diplomes carolíngis a Catalunya». A: *Catalunya carolíngia*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1926-1952, vol. II, p. 215-217.

19. *Ibidem*, p. 568.

20. Vegeu JUNYENT, *Diplomatari de la catedral...*, op. cit. I també ORDEIG, Ramon. *Diplomatari de la catedral de Vic (segle XI)*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs i Arxiu Biblioteca Episcopal, 2000-2010.

Tanmateix, resulta que el culte de santa Leocàdia de Toledo anava molt unit al de santa Eulàlia de Mèrida, les festes de les quals se celebraven en dies seguits, el 9 i el 10 de desembre, respectivament.²¹ Ambdues santes apareixen vinculades en els relats continguts en els passionaris més antics, potser des del segle VII.²² De manera que cal deduir que la Santa Leocàdia existent l'any 899 en el comtat d'Osona no era una cel·la o església diferent de la cel·la de Santa Eulàlia de Vic, sinó una segona advocació o titular de la mateixa cel·la.

Les despulles de santa Leocàdia es veneraven a la seva basílica del suburbi de Toledo, consagrada l'any 618 amb motiu de la seva construcció o ampliació i servida per una comunitat monàstica.²³ Aquesta basílica, convertida en panteó reial i episcopal, acollí alguns dels concilis generals del Regne visigòtic, com ara el gran concili —el concili de Toledo IV— celebrat el desembre de l'any 633 en què participaren els sis arquebisbes metropolitans i cinquanta-sis bisbes, un dels quals «*Stephanus Ausonensis ecclesiae episcopus*».²⁴ Podria ser que aquest bisbe Esteve, en ocasió tan propícia i en l'escaiença de la festivitat de Santa Leocàdia, n'obtingués una relíquia per a la seva seu episcopal, la catedral de la qual hauria pogut tenir-la així per segona titular, al costat de Santa Eulàlia de Mèrida. També en tingué ocasió el bisbe Domnì, successor d'Esteve, el gener de l'any 638 pel fet d'assistir a un altre gran concili —el concili de Toledo VI— celebrat en la mateixa basílica, en la qual s'aplegaren quaranta-vuit bisbes.²⁵ Sabem positivament que altres seus episcopals, com ara la de Guadix l'any 652, obtingueren relíquies de la santa toledana.²⁶

Hagués anat així o no en el nostre cas, cal deduir que l'any 899, tot just vint anys després de la fundació del *Vicus Ausonae*, aquella església del naixent raval que l'abadessa Emma havia convertit en cel·la monàstica estava dedicada a les dues santes, Eulàlia i Leocàdia, però que ben aviat s'anà abandonant l'esment de la segona. És un fenomen comprovat en altres casos d'esglésies de l'època. Així, en algunes dotalies d'esglésies consagrades en els segles IX i X s'esmenten diversos sants titulars d'una mateixa església, alguns dels quals desapareixen en la documentació posterior.²⁷

De tota manera, l'omissió de la segona titular de l'església vigatana tan aviat, ja des del segle X, és més lògica si santa Leocàdia havia estat venerada en una època antiga, en el segle VII, i era només un record, que no pas si hagués estat una advocació introduïda per l'abadessa Emma tot just a finals del segle IX.

21. GARCÍA, Carmen. *El culto de los santos en la España romana y visigoda*. Madrid: CSIC, 1966, p. 246-253 i 284-303.

22. Sobre la *passio* de santa Leocàdia, vegeu FÀBREGA, Àngel. *Pasionario hispánico (siglos VII-XI)*. Madrid-Barcelona: CSIC, 1953-1955, tom I, p. 67-78.

23. GARCÍA, *El culto de los santos...*, op. cit., p. 246-248.

24. VIVES, Josep. *Concilios visigóticos e hispano-romanos*. Barcelona-Madrid: CSIC, 1963, p. 186-225.

25. *Ibidem*, p. 233-248.

26. GARCÍA, *El culto de los santos...*, op. cit., p. 248.

27. Sobre aquest fenomen, vegeu ORDEIG, Ramon. *Les dotalies de les esglésies de Catalunya (segles IX-XII)*. Vic: Estudis Històrics, 1993-2004, vol. I, p. XLVII-XLVIII.

Cel·la de Sant Joan de les Abadesses

Segons el privilegi tan citat del 899, concedit pel rei carolingi a petició de l'abadessa Emma, la cel·la de Santa Eulàlia i Santa Leocàdia era propietat del monestir de Sant Joan de les Abadesses. En el document del 911 s'esmenta la mateixa abadessa Emma com a propietària d'una terra situada a la vil·la de la seu de Vic, «*ad Sancta Eulalia*», al costat d'un camp que el seu germà, el comte Guifré II, llegà a la catedral de Sant Pere de Vic, junt amb altres camps que afrontaven amb terra del comte Sunyer i amb el riu Gurri, tots situats al costat de la seu de Vic («*iusta ipsa sede Vico*», diu el document).

D'aquesta informació es dedueix que els tres germans, és a dir, els comtes Guifré i Sunyer i l'abadessa Emma, tenien terres a l'entorn de la seu de Vic i que, molt probablement, les havien heretat de llur pare, Guifré el Pelós, restaurador vers l'any 879 del comtat d'Osona i de l'esmentada seu.²⁸ Es tractava principalment de terrenys situats a l'indret per on s'havia estès l'antiga ciutat d'*Ausona* i que devien haver estat aprisiats pel Pelós a l'inici de l'ocupació de la plana de Vic i de la restauració de la seu episcopal.

Quant al domini del monestir de Sant Joan de les Abadesses sobre la cel·la de Santa Eulàlia i Santa Leocàdia i l'alou del voltant, la resta de la documentació del segle X i la del segle XI no en diu explícitament res més. La del segle XI, en la qual apareix algunes vegades la denominació de vil·la de Santa Eulàlia de Vic («*villa Sancte Eulalie de Vico*»), ens informa de la ubicació de terres i masos sota l'església de Santa Eulàlia i sobre el riu Gurri («*sub ecclesia Sancte Eulalie, supra rivum de Gurri*») i d'un llegat testamentari, fet l'any 1058, a Santa Eulàlia de Vic («*ad Sanctam Eulalam de Vico*»), i d'un altre, fet el 1060, per a l'obra de Santa Eulàlia de Vic («*ad opera Sancte Eulalie de Vico*»).²⁹

No sabem si l'expulsió de les monges del seu monestir de Sant Joan l'any 1017 tingué alguna repercussió en la cel·la vigatana de Santa Eulàlia atès que una part dels béns del cenobi fou adjudicada, a títol d'usdefruit, a l'abadessa Ingilberga i a les monges per a llur subsistència fora del cenobi. Ingilberga visqué al costat del seu nebot Guillem Guifré de Balsareny, ardiaca i després bisbe de Vic, de manera que morí a Vic i rebé sepultura a la capella de Sant Joan de la catedral vigatana, ubicada en un dels absis del creuer. Llegà al nebot bisbe, per durant el seu vivent, la cel·la i l'alou de Sant Quirze de Besora, dels quals havia obtingut l'usdefruit.³⁰ És possible que la mateixa difunta abadessa o alguna de les monges expulsades de Sant Joan de les Abadesses hagués tingut l'usdefruit de la cel·la de Santa Eulàlia de Vic, però no en tenim cap prova.

No és fins a l'any 1131 que consta de nou el domini del monestir de Sant Joan de les Abadesses sobre l'antiga cel·la de Santa Eulàlia de Vic. El 26 d'abril de l'any esmentat un canonge de la catedral, anomenat Berenguer Pere, llegà al susdit

28. ORDEIG, Ramon. *Els orígens històrics de Vic (segles VIII-X)*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 1981, esp. p. 27-36.

29. Per als documents citats, vegeu ORDEIG, *Diplomatari de la catedral...*, op. cit., nùms. 1142, 1169, 1212, 1229 i 1324.

30. Sobre l'abadessa Ingilberga, vegeu JUNYENT, *El Monestir de Sant Joan de les Abadesses...*, op. cit., p. 34-36.

cenobi del Ripollès una part de la seva trilla de Santa Eulàlia amb l'obligació de pagar-li el cens corresponent mentre ell visqués i, un cop mort, de fer-ho el seu nebot Joan.³¹ La senyoria del cenobi sobre Santa Eulàlia continuava vigent el 1399, en què l'abat i els canonges santjoanins, successors de l'abadessa i de les monges fundadores, feren cessió del domini i dels drets del monestir sobre la capella a favor del benefici que Felip d'Artigues hi fundà aleshores per al seu manteniment.³² Abans, l'any 1303, hi havia hagut un intent, per part de les monges de Santa Margarida de Vilaseca, de convertir la capella i la rectoria annexa en el seu nou monestir.³³ Si el pla hagués reeixit, aquest monestir hauria fet revivre l'antiga cel·la fundada per l'abadessa Emma.

Antiga catedral visigòtica

La ubicació primitiva de l'església era prop de l'actual convent de Santa Teresa, pel cantó de l'antic i ara desaparegut portal de la muralla anomenat de Santa Eulàlia per raó de la proximitat amb la capella d'aquesta advocació. El 1654, per tal de salvar l'església de l'enderroc, en una memòria del capítol catedralici es parlava de «la iglésia de Santa Eulària de Mèrida que segons tradició és la primera que en dita ciutat se edificà»; i el 1666 el bisbe Jaume de Copons afirmava, en relació a la mateixa església: «diuse ésser estada la iglésia major de Vich».³⁴

Aquesta tradició, junt amb la ubicació de l'església i les seves santes titulars, permeten sospitar que la cel·la i església esmentada els anys 899 i 911 tenia els seus orígens a l'època visigòtica. L'indret on estigué situada era la zona per on s'estengué, segons tots els indicis, com hem vist que remarcava el doctor Junyent, la ciutat romana d'*Auso* i, després, sense interrupció, la ciutat visigòtica d'*Ausona*. Una de les santes titulars de l'església, com apareix en molts documents i encara es recordava en el segle XVII, no era pas santa Eulàlia de Barcelona, sinó santa Eulàlia de Mèrida, el culte de la qual s'havia difós per tota la Hispània a partir del segle IV.³⁵ L'altra titular era santa Leocàdia de Toledo, patrona de la capital del Regne visigot, on tenia dedicada una basílica des de l'any 618, com ja hem vist. Podem deduir, doncs, que de bon començament l'església d'*Ausona* estigué dedicada només a santa Eulàlia de Mèrida i que més endavant, ja en el segle VII, se li afegí la nova advocació de santa Leocàdia de Toledo.

És molt probable, a més, que fos aquesta l'església catedral dels bisbes Cinidi, Aquilí, Esteve, Domní, Gueric i Guisfred, documentats entre els anys 516 i 693, i no pas l'església de Sant Sadurní, com havia defensat Lluís B. Nadal i havia admès Eduard Junyent per raó sobretot de la seva ubicació al costat del temple romà i per l'existència d'una placeta anomenada Paradís i de sepulcres suposadament visigò-

31. ABEV, Arxiu Capitular de Vic, *Liber dotationum antiquarum*, f. 18. Citat per CASADEVAL, *La capilla...*, op. cit., p. 15.

32. ABEV, Arxiu de la Cúria Fumada, Comú de Galceran de Vila, any 1399, sense foliar. Citat per CASADEVAL, *La capilla...*, op. cit., p. 29-32.

33. CASADEVAL, *La capilla...*, op. cit., p. 22-24.

34. *Ibidem*, p. 7 i p. 55-58.

35. GARCÍA, *El culto de los santos...*, op. cit., p. 284-285.

tics en el seu veïnatge.³⁶ La identitat del titular de l'església, sant Sadurní o Serni, patró de Tolosa del Llenguadoc, capital del regne carolingi d'Aquitània, fa deduir que fou aixecada per les tropes de Lluís el Piadós quan, vers l'any 797, fortificaren i repoblaren la ciutat d'*Ausona*, amb la transformació dels murs de l'antic temple romà en fortalesa. Coneixem el fet de la fortificació i de la repoblació de l'antiga ciutat gràcies a un cronista carolingi anònim, anomenat l'Astrònom, que ho féu constar en la seva *Vida de Lluís el Piadós*. Aquest primer domini franc durà una trentena d'anys i acabà amb una nova despoblació arran de la sublevació d'Aissó els anys 826-827.³⁷

No fou fins al cap d'una cinquantena d'anys, a l'entorn del 879, que el comte Guifré el Pelós i els seus germans, «reunint homes de diferents llocs i nacions, restauraren l'Església ausonesa amb el seu territori en l'estat primitiu», segons paraules pronunciades l'any 906 pel bisbe vigatà Idalguer davant els bisbes reunits a la catedral de Barcelona, als quals recordà que la causa de la restauració fou que «per exigència dels pecats d'aquells que llavors eren els habitants d'aquelles terres, com tots sabeu, foren condemnats pel judici diví a l'espasa bàrbara, de manera que no romangué cap cristià en l'esmentat pagus d'Osona».³⁸

Malgrat l'afirmació del bisbe Idalguer, feta vint-i-sis anys després de l'inici de la restauració eclesial, l'abandonament de la Plana i de la ciutat d'*Ausona* durant els dos períodes de despoblació esmentats no devia pas ser absolut perquè, tal com Ramon d'Abadal assenyalà molt encertadament, la pervivència de topònims antics, alguns fins i tot d'origen ibèric, com Gurri o Gurb, prova que algunes famílies hi romangueren i els pogueren transmetre a llurs descendents.³⁹ Això també explicaria que s'hagués pogut conservar el record de la doble titularitat de l'antiga església, sense excloure que, a més, en perdurés algun tipus de memòria escrita. Això darrer no s'ha d'excloure perquè encara avui es conserva un fragment de saltiri visigòtic que, segons tots els indicis, s'utilitzà a la ciutat d'*Ausona* durant el domini franc dels anys 797-827.⁴⁰

La tradició, evocada encara el segle XVII, que l'església de Santa Eulàlia fou «la primera que en dita ciutat se edificà» i que fou «la iglésia major de Vich», per més que costi d'acceptar, podria referir-se a l'època visigòtica i a la categoria de catedral que havia tingut. Amb més raó costava d'acceptar la llegenda que veia en la presó de la ciutat, antic castell medieval dels Montcada, uns orígens remots, dels temps mítics de la fundació de Vic, fins que l'any 1882 es descobrí en el seu interior la cel·la del temple romà.⁴¹

36. JUNYENT, Eduard. «La primitiva sede episcopal de Ausona». *Ausa* [Vic], vol. V, núm. 47 (1964), p. 8-13.

37. ORDEIG, *Els orígens històrics...*, op. cit., p. 17-26.

38. *Ibidem*, p. 27-36.

39. ABADAL, Ramon d'. *La Plana de Vic en els segles VIII i IX (717-886)*. Vic, 1954.

40. GROS, Miquel S. «El fragment del Liber Psalmorum hispànic Vic, Mus. Epis., ms. 259». *Revista Catalana de Teologia* [Barcelona], vol. II (1977), p. 437-452.

41. ORDEIG, Ramon. *Llegendes vigatanes*. Vic: Estudis Històrics, 1987, p. 11-14.

Conclusions

De tota l'argumentació exposada fins aquí es pot concloure, en primer lloc, que no hi hagué un temple pagà dedicat a la deessa Diana en el lloc que ocupà després l'església de Santa Eulàlia. Aquesta tesi s'ha de descartar perquè, com hem pogut comprovar, l'ara romana de Diana que es guarda en el claustre gòtic de la catedral no prové de Santa Eulàlia sinó de la mateixa catedral.

Cal concloure també que Santa Eulàlia i Santa Leocàdia fou una església, molt probablement la catedral, de la ciutat visigòtica d'*Ausona*, la qual s'estengué pel terreny comprès entre el temple romà i els rius Mèder i Gurri.⁴² La destrucció de la ciutat, potser parcial, i de la seu episcopal vers l'any 718, arran de l'ocupació àrab, comportà una primera despoblació que s'allargà fins al 797, una fortificació i repoblació que durà del 797 al 827, amb l'erecció de l'església carolíngia de Sant Sadurní, i una segona despoblació entre els anys 827 i 879. Les dues despoblacions, però, no foren absolutes.

Quan l'any 879 el comte Guifré el Pelós i els seus germans aprisiaren el terreny que havia ocupat l'antiga ciutat d'*Ausona* devien trobar-hi les estructures, més o menys arruïnades, de l'antiga església catedral, de la qual alguns devien recordar o algú pogué esbrinar que havia estat dedicada a les santes Eulàlia i Leocàdia. L'església passà a mans de l'abadessa Emma, fos en vida del seu pare o després del seu traspàs el 897, com ho palesa el fet que l'any 899 la pogué fer constar com a cel·la del monestir de Sant Joan de les Abadesses en la llista inclosa en el diploma que obtingué del rei franc Carles el Simple. En el *Vicus Ausonae* s'aixecà una nova catedral, sota l'advocació de sant Pere, i es restaurà l'església de Sant Sadurní al costat del castell comtal.

Aquests semblen ser, doncs, segons la documentació i l'argumentació que he pogut aportar, els orígens de l'església que des de l'any 911 apareix esmentada amb la simple advocació de santa Eulàlia o santa Eulàlia de Mèrida i que perdurà fins al 1655. Hem d'esperar que una possible localització dels seus fonaments, que caldria cercar al davant d'on hi havia hagut el també desaparegut portal de Santa Eulàlia de la muralla medieval, a la plaça de Santa Teresa o en els seus verals, ens pugui donar més informació sobre els orígens i l'evolució d'aquesta església i dels seus edificis annexos.

42. ROCAFIGUERA, Montserrat. «Les excavacions arqueològiques de l'Escorial (Vic). Del món romà fins al segle XIX». *Ausa [Vic]*, vol. XXIV, núm. 166 (2010), p. 733-751. Hi fa unes precisions sobre la ubicació del raval de Santa Eulàlia.